

Şeýh Haýdar

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Şeýh Haýdar

ŞEÝH HAÝDAR

Şeýh Haýdar, sefewi tarykatynyň ýolbaşçysy Şeýh Jüneýidiň ogly, heniz dünýä inmäkä, kakasy söweş meýdanynda öldürilen Haýdar ejesi Akgoýunly türkmenleriniň soltany Uzyn Hasanyň aýal dogany bolandygy üçin 1459-njy ýylda Diýarbekirde, Akgoýunlylaryň köşgünde doguldy. Dokuz ýaşyna çenli köşkde terbiýe alan Haýdar daýysy Uzyn Hasan beg bilen bile tarykatyň merkezi Erdebile gelýär we tarykatyň ýolbaşçylygyny öz eline alýar. Kiçi ýaşlarda türkmen dilinden başga arap, pars dillerini hem öwrenen Haýdar şol döwrüň meşhur akyldary Aly Guşçydan hem bilim alypdyr.

■ Şeýh Haýdar kim bolupdyr?

Garagoýunly türkmenleriň hökümdary Jahanşa begi ýeňip, öz agalygyny berkiden Uzyn Hasan beg ýegeni Şeýh Haýdary 1469-njy ýylda ata-babalarynyň ýaşan şäheri bolan Erdebile gaýtadan ýerleşdirýär. Ol sefewi tarykatyny Siriýadan, Anadolydan gelen müritleri arkaly sistemalaşdypdyr. 1471-1472-nji ýyllarda Uzyn Hasanyň Trabzon Rum imperatory Yohannes IV Komnenosyň gyzy Despina Hatyn atly aýalyndan bolan gyzy Älemşa Halyma Begüme öýlenýär. Halyma Begümden Soltanally, Ybraýym Mürze, Ysmaýyl atly üç ogly dünýä inýär.

Şeýh Haýdar hem kakasy Şeýh Jüneýit ýaly sefewi tarykatynyň gerimini giňeltmek isläp, Şirwanşalar döwletine garşy uruş yglan edýär. Ýeňiş bilen tamamlanan Derbent gabawynyň soňunda Şirwanşalaryň hökümdary Ferruh Ýaşar (1462-1500) Gülüstan galasyna çekilýär we ýedi aýlap goranýar. Akgoýunly türkmen döwletiniň hökümdary Ýakup beg Şeýh Jüneýidiň güýçlenmeginden çekinip, Ferruh Ýaşara kömekçi güýç ugradýar. Netijede Dagystanyň Tabersaran diýen ýerine golaý ýerde bolan söweşde

Şeýh Haýdar öldürilýär. Onuň kellesi kesilip Töwrize getirilýär we iki günläp köçelerde aýlap halka görkezilenden soňra itleriň öňüne oklanýar. Bu pajygaly waka Şeýh Haýdaryň Erdebildäki kümmetini gyzybaşlar üçin ikinji Käbe hökmünde iň köp zyýarat edilýän mekanlaryň birine öwürilmegine getirýär. Şeýh Haýdar Sefewi türkmen döwletiniň düýbünü tutujy Şah Ysmaýyl Hataýynyň kakasydyr.

■ Şeýh Haýdaryň maşgalasy

Ýokarda agzap geçişimiz ýaly Şeýh Haýdaryň Älemşa Halyma Begümden üç ogly boldy.

1473-nji ýylda öz garyndaşy Şeý Feriddedin Japar ibn Hoja Alynyň gyzyny ikinji aýaly edip aldy we ondanam Seýit Hasan Mürze (1473-1525, Erdebiliň häkimi), Seýit Süleýman Mürze (1513-nji ýylda dogany Şah Ysmaýyl tarapyndan öldürilýär), Seýit Dawut Mürze, Seýit Mahmyt Mürze atly dört ogly bolupdyr. Şeýle hem Fahryjahan hanym (Baýram beg Garamanla durmuşa çykýar), Melek hanym (Abdy beg Şamla durmuşa çykýar), Patma soltan (Hüseýin beg Şamla durmuşa çykýar), Dilşat soltan (Sasun begliginiň begi Şahaly bege durmuşa çykýar) atly dört gyzy bolupdyr.

■ Giňişleýin maglumat üçin seret:

- 1). Tufan Gündüz "Iň soňky gyzybaş ~ Şah Ysmaýyl" ("Son Kızılbaş Şah İsmail), 5-nji neşir;
- 2). Sara Aşyrbeýli "Şirwanşalar döwleti", "Awrasýa Press" neşirýaty, Baku-2006;
- 3). Peter Jackson, Lawrence Lockhart eds. (1986). The Cambridge History of Iran. 6. Cambridge: Cambridge University Press;
- 4). Roger Savory (2007). Iran Under the Safavids. Cambridge: Cambridge University Press.

Taryhy şahslar